

„...új idők váltják a régit”*

1

Bob Dylan ma az egyik legismertebb „klasszikus” roksztár. Egyéniségének nyoma mindörökre bevesődött egy egész nemzedék tudatába. A hatvanas évek ifjú Amerikájában senki sem akadt – a politikusokat, prófétákat, diákvezéreket és filozófusokat is ideértve –, akinek akkora szava lett volna, mint Bob Dylannek. Ma is legalább félmilliárd ember ismeri őt a világon.

Dylannek az a specialitása, hogy nemcsak roksztár, hanem költő is. A rock Rimbaud-jaként emlegették őt egy időben, amikor még csodagyereknek számított, noha költészetet – főleg a beat-költők közreműködésével – inkább az angolszászoktól: Byrontól, Blake-től, T. S. Eliottól tanult. (A Dylan név művésznév ugyan – eredetileg Robert Allen Zimmermann-nek hívták őt –, de épp Dylan Thomashoz semmi kimutatható köze sincs.)

Még fontosabb azonban, hogy Bob Dylan a rock költője. Ő a par excellence rock-költő, az első, aki a rock-kultúrába költészetet vitt. Nem úgy, hogy „beoltotta” költészetrel a rockot, hanem úgy, hogy a versei eleve rock-versek. Éltetőjük, a „csödöt mondott komolyság” (Susan Sontag) ugyanaz az életérzés, amely végső soron a rockzenét és a mozgalmasság hatvanas évek megannyi belsővé vált külsőségét is létrehozta. Magas és mély, városi és népi művészetből, szórakoztatóipari hulladékból és avantgarde-ból, aranyból és sárból. A kamasz-létállapotot legalizáló hatvanas éveknek lett Bob Dylan a nemzedéki prófétája, és ez a prófétaság az, ami az ő ízekre szedhetetlen egyéniségét még most, több mint két évtized múltán is fogalomná teszi.

Minek a prófétája Bob Dylan? Mit prédikál még azoknak a tíz és tízmillióknak is, akik egyetlen szavát se értik, hiszen angolul se tudnak, csak azt tudják: az, aki jól ismert orrhangján ezeket a dalokat dünnyögi, kántálja és kiabálja, költő, és fontos dolgokat mond. De mit?

2

1962-es, első jelentkezésekor Bob Dylan, a csodagyerek, akit a harcos vándordalnok-példakép, Woody Guthrie mítosza vonzott Minneapolishól New Yorkba, eleinte (a halálosan beteg) Woody „trónörököséként” viselkedett. A hibbingi zsidó kiskereskedő nyiszlett fia a Woodyéhoz hasonló legendákba burkolózott, indián ősök leszármazottjának, délvidéki, szőkevény árvagyereknek, világ csavargójának adta ki magát, és ontotta magából a dalokat. Kezdetben többnyire nem (vagy nem egészen) a saját szerzeményeit; de hát a Greenwich Village-i „folkie”-k nézetei szerint a dalnak nem volt tulajdonjoga. A zene, a dallam mindenkié, aki kapja, marja; a vers pedig... Itt már megoszlottak a vélemények. Az egyik, a tisztaforrás-párti tábor csakis a gyapotszedés fáradalmairól vagy Lady Hamiltonról énekelt bűgő és csengő hangon, bevéve csakhamar a lemezgyárak bástyáit is. A másik, a fésületlenebb radikálisoké, a szubkultúrát nem a „fősodor”, hanem a politikai tiltakozás felé kívánta közelíteni. Így lett hamarosan a néger bluest éneklő fehér fiúk és lányok fellépése nemcsak a faji egyenlőség, hanem például a háborúellenesség demonstrációjává is.

A kócos Bob Dylan kezdetől a radikális folkie-k táborához csatlakozott, de a puritánságukat egyvalamiben nem osztotta: ő igenis hajlandó volt exkluzív szerződést kötni az establishmentet képviselő CBS lemeztársasággal. (Igaz, hogy a CBS is, övele.) Elvbarátai azonban megbocsátottak neki. Dylan egyetlen New York-i év után már zseninek számított, és a zseninek mindent szabad. A rögtönzött, alkalmi *talking blues*okból kiindulva hamarosan a saját dalait kezdte írni és játszani; és nem telt bele három év, már szerte a világon énekesek tucatjai énekelték dalait, köztük olyanok is, mint a nagy múltú Marlene Dietrich.

* Az Európa Könyvkiadónál a közeljövőben megjelenő *Mit fúj a szél?* c. kötet utószava

Eladdig, hogy a CBS-nek már így kellett reklámoznia őt: „Nincs jobb Dylan-előadó, mint Dylan!”

Csakugyan ő lett Woody Guthrie utóda, a folk és a tiltakozó dalok királya, a híres, Martin Luther King vezette békemenet egyik hőse. De Dylan feszengett ebben a szerepben. Ezt eleinte csak kevesen (főleg a „tősgyökeres” ellenfelek) vették észre. Krónikás dalai és jelszavakkal még bőven tüzdelt himnuszai egyszer csak lebegni kezdtek. Mérges humor színezte abszurdá a meglincselt néger balladáját, burjánzó szürrealizmus tette jelszónyelvre lefordíthatatlanná a háborús látomást. És főként: Dylan egyre inkább befelé fordult. Negyedik, 1964-es albumáért, mely az *Another Side of Bob Dylan* (*Bob Dylan új arca*) címet viselte, az ortodox népiesektől meg is kapta a magáét. Dylan azonban nem törődött velük. Sőt, 1965 nyarán, a Newporti Folkfesztiválon elkövette a legfelháborítóbb ámulását is: szabályos rock and roll-zenekarral viharzott be a színre. *Befelé* fordultából *kifelé* hangoskodni, igen.

Sokan kifütyülték. A Mozgalomban a rock and roll reakciós dolognak, a nép ópiumának számított. De épp Dylannek (és a Beatles amerikai diadalútjának) a műve lett, hogy nemsokára maga a Mozgalom is megvidámodott, infantilizálódott. Ugy, mint ő:

Jaj, de akkor sokkal vénebb voltam,
Fiatal most vagyok

(*My Back Pages – Régi oldalaim*)

Szabadjára engedte mindaddig fegyelmezett és az Ügy szolgálatára kényszerített fantáziáját, bohóckodott, kurjongatott, révedezett és jajgatott; végre azt csinálta, ami talán mindig is kikíváncozott belőle. Sztár volt már, tehát megengedhette magának mindezt; a tetejébe pedig olyan sztár, akire *figyelni* kellett, így hát figyelni és értelmezni kellett a „megifjodását” is.

72

És amúgy istenigazából ezzel a „befelé fordulásával” csinált Bob Dylan mozgalmat. A lázadó, egyetemeket foglaló, háború ellen tüntető, „lehetetlent” követelő, hajlobogtató amerikai tizen- és huszonéveseknek éppen ilyen szócso kellett. Legyen kicsi és csúnya, ne hallgasson senkire, mondja mindenre azt, hogy NEM!

...ez nem én vagyok,

Nem, nem, nem, nem én vagyok

– ez az, így beszéljen. Járjon *másként* az esze, és ne azt mondja, hogy MI, hanem azt, hogy ÉN. Az Én daliból szürrealista himnuszok lettek; és még az SDS (Students for a Democratic Society) radikális szárnyából kiszakadó, bombarobbantgató Weathermen csoport is Dylan-idézetből csinált magának nevet, feje tetejére állítva így a tulajdonképpeni idézetet:

...meteorológus

Nem kell, sose kérdd

De te tudd hova fűj a szél

(*Subterranean Homesick Blues – Földalatti honvágy-blues*)

1966 júliusában Bob Dylannel majdnem végzett egy motorbaleset. Évekre kivonódott a forgalomból. Híresztelések kaptak szárnyra: a CIA akarja eltenni láb alól. „Dylan Felszabadítási Front” is alakult, melynek „védelmi minisztere”, bizonyos A. J. Weberman egyszemélyes tüntetéseket szervezett Dylan ellen, Dylanért. A CIA fogságában sínylő Dylan ugyanis egyszer csak furcsábbnál furcsább, „reakciós” dalokat kezdett küldözgetni visszavonultságából, és ezek a dalok a napnál világosabbá tették: Dylant a CIA kábítószerezi.

Dylan valójában nagyon is jól érezte magát. Mitikusan szólva: a próféta meghalt, hogy majd újjászületve visszatérjen. Prózaian: kapóra jött neki a baleset. Továbbjártszhatatlan szerepét, a vezérek ellen prófétáló vezérét új szereppel válthatta fel. Vidéki magányba vonultan, jó feleség és évente újabb gyermekek körében élvezte az életet és elmélkedett. Életöröméről több tucatnyi magnófelvétel tanúskodik, egy pincében készítette őket zenész barátjaival, amikor épp ráért. Gyakran ért rá. A szalagok egy részének lába kelt, a másolatokból és a másolatok másolataiból pedig új, alternatív iparág virágzott fel – a kalózlemez-ipar. (Mire 1975-ben a CBS is közzétette e felvételek egy részét, régésreg késő volt.) Egy édes country-album, a *Nashville Skyline* (*Nashville kontúrjai*) is ennek a vidéki derűnek a hírnöke; vidám semmitmondásával kisebbfajta botrányt keltett még a kevésbé radikális Dylan-hívók körében is, de fogyni azért fogyott. Ami pedig az elmélkedést illeti: 1968-ban minden korábbinál „megfoghatatlanabb”, biblikus képekkel derengő csöndes és feszes Dylan-album jelenik meg, a *John Wesley Harding*.

A nagy tüntetéseken, „Chicago ostromán” és a Woodstocki Fesztiválon Bob Dylan nem vesz részt. Csak a neve. Még csak huszonhét éves, de már túl van a hatvanas évtizeden. Sok éves fektetés után a Macmillan kiadja *Tarantula* című „regényét”, de csak a legenda gazdagodik vele, az irodalom nem. Aztán Dylan fellép néhány jótékonyági koncerten, megjelentet egy világlágerekből összeválogatott dupla albumot, filmzenét ír és maga is filmez. Bibliai nyomolvasóként többször is megjárja Izraelt, hogy annál tanácstalanabban térjen vissza. Később új, nagyszabású koncert-világkörutakat, vándorcirkusz-társulatot szervez és négyórás filmet rendez, amibe csúfosan belebukik. Kikeresztelkedik, és évekig csak a megváltásról hajlandó énekelni. És híresnél híresebb profizenészek és kóristalányok gondoskodnak a lehető legprofibb hangzsról, ha koncertezik, és még ma, a nyolcvanas évek végén is biztos a telt ház, ha ő lép fel. Márpedig ő a legnagyobb stadionokban szokott fellépni.

Az újjászületés azonban mindmáig várat magára. A ma negyvennyolc éves Bob Dylan világsztár, de nem próféta. Csak költő-zenész, azaz zenész-költő, aki próféta volt. Csodabogár, magányos, törpe bohóc, sötét gondolatokkal és isteni eszmékkel viaskodó ember. Ma erről szólnak a legjobb dalai, bármilyen (harsányan, semmitmondóan *up to date*) legyen is a legújabbban a hangzás. A paradox szerep, a megváltás *ellen* prédikáló megváltó-póz megmaradt, de az idők megváltoztak.

Tempózzatok, különben

Lebuktok, mint a kő,

Mert új idők váltják a régít

– kiabálta arrogánsan egy micisapkás csodagyerek 1963-ban. Igaza lett, a váltás megvolt. Az új időket újabbak és még újabbak követték. De a forradalmi örömev idejét a hamis megbékélések, a kamaszokét a kamaszellenes kortalanság, a dacos hahotákét a nagy, főfő-központi konzumvigyorok ideje váltotta fel. Bob Dylan teszi a dolgát. Színpadon áll, tízezrek előtt, zenél és *közöl*. Legendahőshöz illően viselkedik. De ez most nem olyan nagyon érdekes. Bob Dylan most körül se néz, nemhogy a Jövőbe. Mással van elfoglalva. Sötét Szem mered rá, és neki muszáj szemeznie:

Lábam tövében milliók, de csak sötét szem néz rám.

3

Tudom, hogy kockázatos vállalkozás egy olyan költő verseit más nyelven, más kultúrközegben kiadni, aki nem „csak” költő, hanem *figura* is. Pontosabban: akinek a költészete csak a figurával – hanggal, képpel, legendával – együtt érthető igazán. De azt mondom: miért ne? Személyiségük, aurájuk, mítoszuk mindig is volt a költőknek. Hogy ne menjek messzire: Dylan egyik legközelebbi atyamestere, harcostársa és barátja, Allen Ginsberg is több kiadást ért meg magyarul, nagy sikert aratva. Pedig a magyar olvasónak igazán csak morzsák jutottak abból az elképesztő Ginsberg-legendából, amely Ginsberg költészetét is eladhatóvá tette. A már másodszer Budapestre látogató Ginsberg részben zenei (!) produkciójára kíváncsi tömeg még így is megtöltötte 1986 nyarán a Petőfi Csarnok szabadtéri helyeit. A műsorban Ginsberg (nálam szerencsésebb) magyar fordítója, Eörsi István is közreműködött; neki sem derogált Ginsberggel és Földes Lászlóval együtt a Hobo Blues Band kíséretére énekelni. És Ginsberg, a hatvanéves, szent garabonciás azóta már egy közös lemezt is készített Hobóval. Hanglemezt. Itt. Budapesten.

Bob Dylant Magyarországon is százezrek ismerik. (Többben, mint Ginsberget.) Nálunk is tudni illik, hogy az ő dalai (másokéival ellentétben) valamiről, valami *fontosról* szólnak. Ez része a Dylan-képnek. Hadd derüljön hát ki, milyenek lehetnének ezek a szövegek magyarul.

Szövegek? Versek?

Magyar nyelvű Dylan-fordításaim tulajdonképpen csak jelzőkövek egy kerülőút szegélyén. És azt szeretném én így, ezen a kerülőúton, ezzel a műfordítósdíval bebizonyítani (vagy legalábbis bizonygatni), hogy ez a költészet mégsem szemléltető anyag, hanem költészet. Olyan, amilyen; mint általában mások költészete, olyanoké is, akik nem szoktak énekelni. Hogy jó vagy rossz költészet-e, azt döntse el az olvasó. De ne túl határozottan, ne túl szigorúan. Mert mihelyt újra meghallja valahol Bob Dylan hangját, úgyis elbizonytalanodik. Márpedig Bob Dylan hangja *hallható*. Olykor olvasás, sőt fordítás közben is.